

Gönderim Tarihi: 24.06.2019

Kabul Tarihi: 08.11.2019

İSTİHDAMDA YER ALMAYAN KADININ KAMUSAL ALANDAKİ GÖRÜNMEZLİĞİ

The Invisibility of Women Without Employment in the Public Space

Hülya ÇAKIR

Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
hulya.cakir@bozok.edu.tr.

ORCID ID: 0000-0001-8115-4076

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Cinsiyete dayalı işbölümünün emek piyasasına taşınmasının avantajları kapitalist üretim sisteminde kadın emeğinin kullanımını açısından önemlidir. Sanayinin gelişmesi "ev" ve "işyerini" birbirinden ayırmıştır. Üretim, artık ev dışında, fabrikalarda yapılmaya başlanmıştır. Üretimin yapısal dönüşümü, kadın ve erkeğin rollerinde de farklılaşmaya yol açmıştır. Üretim tarzı ve yöntemleri değiştikçe kadın ve erkeğin sorumlulukların dağılımı ve iş bölümü de dönüşüme uğramıştır. Erkekler, ev dışında kadınlar ise, ev içi faaliyetlerle 'çocuk bakımı' ve 'temizlik' işleriyle anılmaya başlanmıştır. Günümüzde kadınların, karşı karşıya kaldıkları emek piyasasında oluşturulan toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık uygulamaları ve bu bağlamda ortaya çıkan "erkek işi-kadın işi" ayrımı emek piyasasındaki cinsiyete dayalı işbölümünün yansımalarındandır. Bu makalede bu durumun kadının istihdam olanaklarına ve işsizliğe nasıl yansıtıldığını analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın emeği, Kadın istihdamı, Toplumsal cinsiyet, İşsizlik, İstihdam.

Abstract

The advantages of the gender-based division of labor into the labor market are important for the use of female labor in the capitalist system of production. The development of industry distinguishes between "home" and "workplace". Production is now being carried out in factories outside home. The structural transformation of production has also led to differentiation in the roles of women and men. As the production methods and methods changed, the distribution of responsibilities and division of labor of men and women were transformed. Men and women outside home have started to be referred to as 'child care' and 'cleaning' through domestic activities. Today, women's gender discrimination practices created in the labor market they face and the "male job-female job" distinction that emerged in this context are reflections of the gender-based division of labor in the labor market. This article analyzes how this reflects on women's employment opportunities and unemployment

Keywords: Women's labor, Women's employment, Gender, Unemployment, Employment Page.

1. GİRİŞ

Kadın sorunu yansıma biçimiyle iki başlılık özelliği göstermektedir. Kadın sorununun bu iki başı: ataerkil yapı ve toplumsal cinsiyet¹ olarak

¹ Toplumsal Cinsiyet, kadın ve erkek için toplumsal olarak oluşturulmuş ve

karşımıza çıkmakla birlikte, bu iki kavram birbirini kapsayıcı değil; olsa olsa kesişen noktalara sahiptir. Ataerki ve kapitalizm arasındaki ilişki kadın emeğini doğrudan etkiler niteliktedir. İkinci başı oluşturan toplumsal cinsiyet ise kadının üretimdeki faaliyetleriyle birlikte gelişen bir görünüşü olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani toplumsal cinsiyet, üretimdeki kadın faaliyetlerin değersizleştirilmesiyle bağlantılı bir sorun; ucuz iş gücü istemiyle kapitalist üretim ilişkisi çerçevesinde kadın sorununun bir ayağını oluşturmaktadır. Kadına ve erkeğe toplumsal ilişkiler çerçevesinde belirli rollerin biçilmesi ve bu roller doğrultusunda her iki cinsiyetin de davranış biçimi geliştirmesi, üretim sürecine bu rollerde girmesi temeline dayanmakta ve bunun sonucu olarak da sömürülme derecesini arttırmaya yönelik bir malzemeye dönüşmektedir (Sağdıç, 2009:3-4).

2. KADIN İSTİHDAMI

Ataerki yapının erkeklere attığı ve kadınlar üzerinde oluşturduğu hegemonik tutum sadece gündelik hayatın düzenlenmesi açısından değil çalışma alanında da erkekler lehine pek çok avantajı barındırmaktadır (Özer, 2017:1422). Cinsiyete dayalı işbölümünün emek piyasasına taşınmasının avantajları kapitalist üretim sisteminde kadın emeğinin kullanımı açısından önemlidir. Sanayinin gelişmesi "ev" ve "işyerini" birbirinden ayırmıştır. Üretim, artık ev dışında, fabrikalarda yapılmaya başlanmıştır. Üretimin yapısal dönüşümü, kadın ve erkeğin rollerinde de farklılaşmaya yol açmıştır. Üretim tarzı ve yöntemleri değiştikçe kadın ve erkeğin sorumlulukların dağılımı ve iş bölümü de dönüşüme uğramıştır. Erkekler, ev dışında kadınlar ise ev içi faaliyetlerle 'çocuk bakımı' ve 'temizlik' işleriyle anılmaya başlanmıştır. Günümüzde de kadınların, karşı karşıya kaldıkları emek piyasasında oluşturulan toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık uygulamaları ve bu bağlamda ortaya çıkan "erkek işi-kadın işi" ayrımı emek piyasasındaki cinsiyete dayalı işbölümünün yansımalarındandır. Nitekim bu ayrım kapitalizmin kadın emeğini "ihtiyaca göre kullanımına" neden olmaktadır (Özer, 2017:1400). Kadının yaşamında, modern rollerinin geleneksel rollerle birlikte barınması, ailesine yaptığı yatırıma özerklik ve anlam katması yanında, iktidar ve yakın ilişkinin eşlik etmesine de neden olmaktadır (Lipovetsky, 1998:217).

öğrenilmiş davranış ve beklentileri ifade eden bir kavram olup kadınlar ve erkekler için hangi davranış ve faaliyetlerin uygun olduğuna, her iki cinsin hangi haklara, kaynaklara ve güce ne derecede sahip olduğuna ya da olması gerektiğine ilişkin toplumsal beklentileri geliştirmektedir (Ecevit, 2003, s. 83). ¹Kapitalist ataerkinin yarattığı eşitsizliğin sonucu olarak toplumsal iş bölümünde değersiz olarak görülen, piyasa dışı faaliyet olarak nitelendirilen ve ücretlendirilmeyen bakım işleridir.

Kadınlar var oldukları andan itibaren hangi mesleğe ve sosyal statüye sahip olurlarsa olsunlar ev işi kadının yükümlülüğü ve vazifesi olarak tanımlanmaktadır. Kadın aile içinde geleneksel rolleri yerine getirirken ev içi emek somut bir değere dönüşmediği ve çabuk tüketildiği için "emeğin görünmeyen yüzü"²¹ kadın açısından aile ve toplumsal yaşamda cinsiyete dayalı eşitsiz ilişkiler ağını ortaya çıkarmaktadır. Ev işleri katma değer yaratmadığı için üretken bir emek olarak değerlendirilmemekte, ev içinde harcanan emek bir iş olarak görülmemektedir.

Kadın bir taraftan gündelik yaşam içinde yeniden üretimle ailenin devamlılığını sağlarken diğer taraftan aile içi kararlara katılamaması ve sosyal haklardan yararlanamaması emek-değer sorununu gündeme getirmektedir. Bütün bu sebeplerden dolayı kadınlar toplumsal statü ve öznel kimliğini oluşturma çabası içinde çeşitli stratejiler geliştirmekte, gerek özel alanda gerekse kamusal alanda el emeği ile aile bütçesine katkı sağlayarak farkındalık yaratmaya çalışmaktadır (Aktaş, 2013: 260). Tam zamanlı ev kadınları bütün zamanlarını karşılıksız ev içi emek, ücretli istihdama katılan kadınlar zamanlarını iş ve ev arasında paylaşmak zorunda "ikinci vardiya veya ikili iş yükü" şeklinde devam ettirmek zorunda kalmaktadır. Aynı zamanda işe alınmada eşitlik ilkesinin uygulanmaması, eşit işe eşit ücret ödenmemesi, çocuklu kadınlar için kreş problemlerinin yaşanması, kadına yönelik cinsel taciz gibi cinsiyete dayalı ayrımcılık ile de karşı karşıya kalmaktadırlar.

2.1. Kadınların İşgücüne Katılımını Etkileyen Faktörler

Devlet Planlama Teşkilatı ve Dünya Bankasının 'Türkiye'de Kadının İşgücüne Katılımı: Yönelimler, Faktörler ve Politika Çerçevesi' ortak raporuna göre, 2008 yılında çalışan ve iş arayan kadın oranı Türkiye'de %22 iken, OECD ortalaması %62 ve benzer ekonomik gelişim gösteren bir grup seçilmiş ülke ortalaması %33 idi. Rapora göre, hamilelik ve çocuk bakımı, kadın istihdamını sınırlayan başlıca nedenlerdendir. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı (2008-2013) ise 'kırsal kesimden kente göç, düşük eğitim düzeyi ve buna bağlı olarak ücretlerin düşüklüğü, yeterli vasfı haiz olmama, çocuk bakım hizmetlerinin yetersizliği, ailede bakım gerektiren yaşlılar ve özürllüler, kadının rolü ve sorumlulukları hakkında geleneksel düşünce kalıplarını kadın istihdamının azlığı nedenleri arasında saymıştır (Süral, 2014: 281).

Kadınların işgücü piyasasına düşük katılımı, çeşitli çalışmalara konu olmuştur (Dünya Bankası, 1993; Özar, 1994; Özbay, 1994; TÜSİAD, 2000, 2008). Korkmaz ve Korkut (2012), eğitim, medeni durum ve yaş gruplarına göre işgücüne katılımları incelenerek, kadının istihdam edilmesinin önündeki engelleri ortaya koymuşlardır. Engellerin başında ise kadının medeni durumu, eğitim seviyesi, 0-5 yaş arası çocukların varlığı ve sayısı, kadınların çalışmasına yönelik toplumun bakış açısı ve kadınların istihdamını arttırmaya yönelik yasal düzenlemelerin yeterli düzeyde olmaması gibi faktörlerin olduğunu belirtmişlerdir. Bu anlamda, kadınların işgücüne katılımını etkileyen faktörleri ekonomik ve sosyal faktörler olarak değerlendirebiliriz.

Demirel ve ark. (1999) yılında gerçekleştirdiği çalışmada da bu faktörleri olgusal (işsizlik oranının yüksekliği, kadınların aldıkları ücretlerin düşüklüğü, eğitim seviyesi düşüklüğü vb.) ve yargısal (kendi alanını ev içi alan olarak tanımlama, kendini aile içinde annelikle tanımlama vb.) olarak kategorize etmiştir.

2.1.1. Ekonomik Faktörler

Ekonomik faktörler sıralamasında ilk sırayı kadınların eğitim düzeylerinin düşüklüğü dolayısıyla “vasıfsız” nitelendirilmeleri ve buna bağlı olarak ücretlerin düşüklüğü gelmektedir. Modern toplumun eğitim yoluyla kazanılan statüye göre şekillendirdiği tabakalaşmasında önemli bir rol oynayan “ihtisaslaşma yani alan uzmanlığı” belli bir konuda genel ve yalın değil, derinlemesine bilgi sahibi olmayı gerektirir. Bu düzeyde bilgi edinimi ise yüksek eğitim gerektirmektedir.

Sosyal faktörler başlığında da değinilecek olan kadının rol ve sorumlulukları hakkında geleneksel düşünce kalıplarından bağımsız değerlendiremeyeceğimiz eğitim düzeyinin düşük olması ücret düşüklüğündeki neden sonuç kısır döngüsünü yaratmada oldukça etkili olmaktadır. Kadınların ücretli istihdamında cinsiyete göre dağılım, işgücü piyasasında yoğunlaşılan iş kolları, ücret düzeyleri ve çalışma statüleri belirleyici olmaktadır. Örneğin, ücret düzeyleri konusunda yapılan bazı araştırmalar göstermektedir ki kadın ve erkeklerin saatlik kazançları arasında önemli farklar vardır (Kasnakoğlu ve Dayıoğlu 1996, Ercan ve Tunalı 1998 ve Dayıoğlu ve Tunalı 2003).

2.1.2. Sosyal Faktörler

Kadın işgücüne yönelik geleneksel bakış tarzının hala sürmesi toplumun ve kadının kendisine biçtiği öncelikli rolün “eş ve anne” ve bunun

doğal sonucu olarak da “ev kadını” olması kadın işgücünün “ucuz emek”, “yardımcı aile işçisi” ve benzeri şekillerde tanımlanmasını kaçınılmaz hale getirmektedir (Minibaş, 1998). Kadınların işgücü piyasasına neden katılmadıklarını anlamaya çalışırken, kadınların evde çocuk ve yaşlı bakımından, gıda hazırlama, sunma ve saklama işlerine kadar çeşitli üretken (ancak ‘ekonomik’ olmayan) faaliyetler ile fiilen meşgul olduğu gerçeği gözardı edilmemelidir. Kadınların işgücüne katılımında yasal açıdan herhangi bir ayırım olmamasına rağmen toplumun kadına yüklediği rol gereği aile yaşamındaki sorumlulukları ağırdır. Aile yaşamındaki sorumluluklar kadının, çalışma ya da çalışmama yönünde bir tercih yapmasına neden olmaktadır.

Kadınların eğitim düzeyinin düşük olması, köyden kente göçün etkileri ile katılımın önündeki sosyo-kültürel engeller ve işe alımlarda cinsiyete dayalı ayrımcılık sosyal faktörler arasında yer almaktadır. Son dönemlerde Türkiye nüfusunun çok önemli bir ayırt edici özelliği, kırsal alanlardan kentsel alanlara yüksek göç oranıdır. Özellikle kadınlar için kentsel alanlardaki katılım oranlarının daha düşük olması ve kırsal alanlarda nüfusun giderek daha da küçük bir bölümünün yaşaması nedeniyle, tarımsal alanlardan kente göç sonucunda kentte iş piyasasına dahil olamamalarıdır.

Özellikle sosyo-kültürel engeller ve cinsiyete dayalı ayrımcılığın yansması olarak özel alanda sınırlanan kadın karşılıksız emek vermek durumunda bırakılmıştır. Kadının ücretsiz ev içi emeği “bakım ve ev işleri için harcanan emek”ten oluşmaktadır. Bakımın temel özellikleri arasında karşıdaki kişinin refah ve iyiliğini sağlamak, sosyal yaşama katılımını yeniden üretmek, üyelere duygusal sevgi motivasyonu sağlamak yer almaktadır. Bakım emeği çocuk bakımı, yaşlı ve hasta bakımı, ev bakımı, çalışma yaşamındaki hane halkı vb. şeklinde yeniden üretim sürecine hizmet etmektedir.

İşgücüne katılımı etkileyen pek çok sebep olmakla birlikte bunların en önemlileri arasında eğitim yer almaktadır. Küreselleşen dünyada gelişen teknoloji ve enformasyon akışı içinde vasıflı işçiye duyulan ihtiyaç artmaktadır. Bir iş için de vasıf elde edebilmek için eğitim gerekmektedir. Türkiye’nin toplumsal yapısı göz önüne alındığında kız çocukların eğitimde öncelik olmadığı aşikârdır. Yaşanan işsizlik ve yoksulluk gibi faktörler geleneksel ailedeki cinsiyetçi kaynak bölüşümü, eğitim ve sosyal haklara ulaşması noktasında kadınları etkilemiştir. Kadınların aile ve toplum içinde kişisel anlamda güçlenmelerini sağlayacak kaynaklara ulaşım için eğitimin gereklidir.

3. KADINLARIN İŞSİZLİK ORANLARI

Türkiye’de kadın istihdamının seyrinin izlenebileceği en gelişmiş istatistikler Türkiye İstatistik Kurumu’nun Hane Halkı İşgücü Anketleri sonucunda elde edilmektedir. 1988–2011 döneminde kadınların kırsal alanda işgücüne katılımları %50,7’den %37,5’e düşerken, kentte %17,7’den %24,8’e yükselmiştir. Türkiye genelinde kadınların işgücüne katılım oranları ise 1988 yılında %34,3 iken 2004’te %24, 2012’de %29,5 olmuştur (TÜİK, 2012). Özetle, kentlerde işgücüne katılan her beş kişiden biri kadın iken kırdada her üç kişiden biri kadındır. Bu oranlar, köyden kente göçün, kadının işgücüne katılımına etkisini çarpıcı olarak gözler önüne sermektedir. 2004 yılı ise bir kırılma noktası olarak düşünülebilir.

Kadınların işgücüne katılımlarının kırsal alanlarda daha yüksek görünmesinin nedeni, buradaki kadınların ücretsiz aile işçisi olarak çalışıyor olmasıdır. Türkiye’de dünya çapında eğilimin tersine 1950’lerin ortalarından başlayarak 2004 yılına kadar kadınların işgücüne katılım oranları sürekli düşmüştür. Bu düşüşü etkileyen başlıca faktörlerden biri, kırdan kente yaşanan yoğun ve sürekli göç dalgalarıdır. Kırsal alanda tarımsal üretimde ücretsiz aile işgücü olarak da olsa yer alan kadın, kente göç ederek iktisaden faal nüfusun dışına çıkmaktadır. Kırsal kesimde faal iken kente göç eden kadınlar ya ev kadını olarak işgücüne dahi katılmamakta, ya informel sektörde çalışmakta ya da işsizlere katılmaktadır (Önder, 2013: 45-46).

2007 yılı TÜİK verilerine göre kadınların işgücüne katılma oranı Türkiye genelinde % 24,1 olarak görülmektedir. Sadece dört kadından birinin işgücüne katıldığı görülmektedir. 2010 yılında işgücüne katılma oranı lise altı eğitilmiş kadınlarda %23,8, lise eğitimlilerde %30,4, yüksek eğitimlilerde %71’dir (Toksöz, 2012:115). 2014 ve 2015 Kasım döneminde kadın genel işsizlik oranı %13, erkek işsizlik oranı %9,7’den 9,3’e geriliyor. 2017 Kasım TÜİK verilerine göre kadınların işgücüne katılım oranı %33,8, istihdam oranı %29,3 ve işsizlik oranı %12,6’dır.

4. KADINLARIN “EĞRETİ İSTİHDAM”DA YER ALMA BİÇİMLERİ

1980’li yılların sonu ile küresel ekonomi üzerinde etkisi hissedilmeye başlanan esneklik, kadınların işgücüne ve istihdama katılımını arttıran temel faktörlerin başında gelmektedir. Ancak bu artışın, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de düzenli olmayan istihdam koşullarında, güvencesiz işlerde gerçekleştiği bilinmektedir. Özellikle ev içi cinsiyetçi iş bölümüyle ilişkili olarak, kadınların istihdamındaki artışın büyük oranda düşük ücretli ve vasıf gerektirmeyen ikincil işlerde yoğunlaştığı

görülmektedir. Düşük ücretli kadın emeğine olan talebi arttıran bu durum aynı zamanda işgücü piyasasının toplumsal cinsiyet yapısının değişmesi ve daha çok “kadın işi” olarak nitelendirilen esnek, güvencesiz ve vasıfsız işlerin artması (Ulukan ve Yılmaz,2016: 89) dolayısıyla toplumsal cinsiyet bakımından taşeronlaşma büyük ölçüde kadın çalışması haline gelmiştir. Evde çalışma, siparişe, kendi hesabına veya taşeronla olsun sosyal bir örgütlenme gerektirmektedir. Pazarlama, iş istikrarını sağlama mecburiyeti, kadınların birbirleriyle birlikte oldukları ortamlarda iş yapmalarına yol açmaktadır (Hattatoğlu,2000:274).

Kadınların işgüçlerini piyasaya sunmaları önündeki engeller, kadın işgücüne yönelik talebin düşük olması, evlendiğinde işten ayrılması, iş ve aile sorumluluklarını uyumlaştırabilecekleri uygun işlerde istihdam edilme tercihleri ve işe devamsızlık, işi bırakma durumlarının erkeklere göre daha yüksek olması (vardiya ve kreş vb.) da işverenlerin tercihlerinde etkili olmaktadır (Urhan, 2016:128). İş piyasasının bu sorunlara çözüm niteliğinde sunduğu part-time, ev eksenli çalışma gibi kadınlara özgü istihdam modelleri sürece yeni sorunlar eklemektedir. Sosyal güvenceden yoksunluk ve “ikincil gelir statüsü” atfetmesi durumu yaşanan olumsuzluklardandır.

2017 TÜİK verilerine göre kayıtlı istihdamda yer alan kadınların ekonomik faaliyetlere göre dağılımına bakıldığında; kadınların %26,8’i tarım, %14,7’si sanayi, %0,9’u inşaat ve %57,6’sı hizmet sektöründe çalışmaktadır. Kırdan kente göçle birlikte kadınların tarımda çalışma oranları azalsa da hala devam etmektedir. Tarımdışı alanda geçmişten gelen ve çağın getirisi olarak ortaya çıkan sektörlerde kadın istihdamı artmaktadır. Özellikle sanayi sonrası modern toplumlarda gelişen hizmet sektöründe kadın istihdamı yoğundur. Bu çalışmada toplumsal değişme ve gelişme doğrultusunda gelişen sektörde kayıtlı, güvenceli çalışan kadınlardan ziyade verdiği emek ücretlendirilmeyen, kayıtdışı, güvencesiz koşullarda çalışmak zorunda kalan veya ev içi ücretsiz emek sömürüsüne maruz kalan kadınların koşulları üzerinde durulacaktır.

4.1. Tarımda Çalışma

Tarımsal toplum ve kırsal yaşam tarzının egemen olduğu sosyo-ekonomik yapılarda, durum kadınlar aleyhine olarak daha da kötüdür. Tarımsal yapılardaki kadının konumu, bir işveren uygulamasından çok, toplumsal süreçlerden (kültür, gelenek, ataerkillik vb.) beslenen yapısal bir olgudur. Burada kadın aynı anda birden çok farklı iş ve sorumluluk üstlenmekle kalmayıp, bu çalışmalarını neredeyse yılın hemen her günü biteviye tekrarlanan bir olgu durumundadır (Korkmaz ve Tüfekçi, 2007: 37).

Yoğun olarak tarım sektöründe çalışan kadınların çoğunluğu, özellikle de kırsal alandaki kadınların büyük çoğunluğu ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Kırsal alanda tarlada, bahçede, bağda ekimden dikime, yetiştirmeden pazarlamaya kadar tarımsal üretimin her aşamasında etkin olan kadın, evinin ve çocuklarının her türlü işinden de sorumlu olmaktadır (Koray ve diğ., 1999:14). 2000 yılında kadın çalışanlar içinde tarım sektöründe çalışanların oranı % 58,9 iken 2005 yılında % 51,6 olmuştur. 2017 yılında tarımda çalışan kadın oranı %26,8'dir.

4.2. Atipik Çalışma

Atipik çalışma, tipik çalışmanın aksine zaman ve işyeri açısından esnetilmiş çalışma şekillerini içerir. Atipik çalışma kadınların yaygın olarak çalıştığı bir istihdam şeklidir. Zaman yönünden Atipik çalışan kadınlar; kısmi süreli, yevmiyeli, arizi; istihdam şekli yönünden Atipik çalışan kadınlar ise; evde çalışan, kendi adına çalışan ve ücretsiz aile çalışanıdır. Atipik çalışma şekilleri genellikle, içinde düzensizliği, kuralsızlığı ve korumasızlığı barındıran eğreti istihdamın çeşitleri olarak ortaya çıkarlar. Türkiye'de atipik çalışanlar büyük ölçüde iş ve sosyal güvenlik hukukunun kapsamı dışında bırakılmışlardır (Karadeniz, 2011: 83-91). Bu durum özellikle kadınları gerek çalışma koşulları, gerek ücret iyileştirmeleri gerekse de sosyal güvence bakımından güçsüz kılarak savunmasız bırakmaktadır.

4.2.1. Enformel Çalışma

Dünya'da ve Türkiye'de izlenen ekonomik politikalar ve değişen iş organizasyonları, küresel ekonomik krizlerin yol açtığı kitlesel işsizlikler enformelleşmeyi hızlandırmaktadır. Enformel ekonomide çalışanların enbelirgin ortak özelliği, genellikle formel ekonomi açısından dezavantajlı işgücü gruplarından olmalarıdır: Kadınlar, çocuklar, gençler, göçmenler ve yaşlılar gibi formel ekonomiye girmekte zorlananlar. Bir başka deyişle formel ekonominin kolaylıkla dışladığı insanlar.

Enformel işlerin çeşitliliği nedeniyle enformel ekonomide çalışanlar da az topraklı çiftçiler, mevsimlik tarım işçileri, esnaf tipi olarak da adlandırabileceğimiz 2-3 kişiyi geçmeyen aşırı küçük (mikro) işletmelerin sahipleri ve çalışanları, sokak satıcıları (seyyar satıcılar, işportacılar), kapıdan pazarlamacılar, ücretsiz aile işçileri dahil her türlü ücretsiz çalışanlar, sözleşmesiz çalışan çıraklar, gündelikçi temizlikçiler, yevmiyeliler (örneğin işçi pazarında yevmiyeli iş arayanlar), parça başı ya da götürü işler bularak çalışanlar, "çile atölyeleri" de denilen küçük işyerlerinde iş geldikçe çalışanlar, tamir-bakım hizmetlerindeki dükkanların iş geldiği takdirde çağırarak işe gönderdikleri kişiler, götürü iş alanların işi yetiştirmek

için geçici olarak çalıştırdığı kişiler, çöp ayıklayıcılar ve toplayıcılar, pazarcılar ve yanlarında çalıştırdıkları kişiler, sipariş alarak ya da kendi adına evde satılabilir şeyler üretenler, araçlardan parça başı iş alıp evde çalışanlar vb. çeşitlilik göstermektedir (Disk, 2003: 12-13).

Bu zor koşullarda çalışmak insanlara tercih olarak değil zorunluluk olarak sunulduğu için mağdur olan insan sayısı da sürekli artmakta özellikle kadın ve çocuklar sömürüye maruz kalmaktadır. Enformel sektör aynı zamanda işgücü piyasasının kuralsızlaşmasına da neden olmaktadır. Kadınlar daha düşük ücretlerle, güvencesiz ve eğreti işlerde, sendikası ve sosyal güvencesiz çalışmak zorunda kalmaktadır. Bu süreçte, enformelleşmenin getirdiği eşitsizlik, güvencesizlik, eğretilik ve yoksulluğun etkilerini en fazla yaşayanlar kadınlardır (Erdut, 2005: 46).

Kayıtdışı çalışma sorununu en güncel ve yakın dönem istatistikleri olması açısından 2017 verileri üzerinden değerlendirecek olursak; kadınların kayıtdışı çalışmasında tarım ve tarımdışı sektörlerde de ciddi fark yaşanmaktadır, bu durumu veriler de desteklemektedir. 2017 yılı verilerine göre tarım sektöründe çalışan 2.382 kadından kayıtdışı çalışan kadın sayısı 2.232, kayıtdışılık oranı ise %93,7'dir.

Tarımdışı sektörlerde ise çalışan 6.522 kadından 1.608'i kayıtdışı çalışmakta ve kayıtdışılık oranı %24,7'dir (TÜİK, 2017). Bu veriler ışığında da geçmiş dönemlerle kıyaslandığında tarımda kadın istihdamı azalmasına rağmen kayıtdışı ve ücretsiz emek yoğun bir alan olması açısından kadınlara gelir ve sosyal güvence sağlayamamaktadır. Ücretsiz emek de kadının konumunu iyileştirmediği için yoksulluk ve bağımlılık kısır döngüsü devam etmektedir.

4.2.2. Ev-Eksenli Çalışma

Ev eksenli çalışma “herhangi bir ödeme karşılığı olmadan yapılan ev işlerinde de, temizlik, çocuk bakımı gibi başkasının evinde yapılan işlerden de farklı bir iş, bir çalışma” olarak tanımlanmaktadır. İşler informelleştikçe yani fabrikalardan, atölyelerden çıkarılıp çile atölyelerine, mahallelere, evlere doğru yöneldikçe evde üretimde çalışanların sayısı artmış ve evde üretim çeşitlenmiştir (Disk, 2003: 3-10). Evde çalışma pratikte tek tek evlerde gerçekleştirilen çalışma değildir. İki temel türün ev üretimi olduğu söylenebilir: kendi hesabına çalışma ve parça başı çalışma (Hattatoğlu, 2000: 108).

Genellikle kadınların tercih edilmesinin nedeni ise eğitim seviyesi ve mesleki tecrübesinin düşüklüğü, emeğinin ucuz olması, kadınların zor

şartlarda çalışmayı kabul etmesidir. Kadınlara da evde üretim cazip gelmektedir çünkü hem evde çalışıp para kazanarak ev ekonomisine faydaları olmakta hem de ev işlerini rahatlıkla yapabilmektedirler (Uçgunoğlu, 2012: 94). Ev eksenli çalışanların büyük çoğunluğunun kadın olması, üretim ve iş organizasyonlarının insanların özelliklerinden nasıl yararlandığını, cinsiyetçi işbölümüne nasıl yaslandığını gösteren bir örnek olması açısından önem taşımaktadır.

Ev-eksenli çalışmanın özgünlüğü ise kapitalizmin gelişim sürecinde “özel alan” ve “kamusal alan” kavramları ile ifade edilen ev ve ev-dışında/fabrikada yapılan üretim/yeniden-üretim etkinliklerinin keskin bir biçimde ayrıştırılması ve kadınlar tarafından ev içinde yapılan bütün etkinliklerin “görünmez, değersiz” kılınmasıdır.

Günümüzün küresel sermaye birikim sürecinde ev-eksenli çalışan kadınların emeğinin “görünmezliği, değersizliği” bir yandan ev-içinde parça-başına yapılan işlerin kapitalist açısından “ucuz işçilik” olarak kabul edilmesini sağlamakta diğer yandan kadınları ev-içine hapsederek süregelen ve sürekli dönüşen ataerkil kültürün devamlılığını sağlamaktadır (Akt. Tezcek ve Polat, 2016: 53).

Evde üretiminin oluşmasındaki ilk neden kadınların toplumsal rolleriyle bağlantılıdır. Kadınlara verilen görev ve sorumluluklar kadının kamusal alana dahil olmasını engellemektedir. Kadınların evli olmaları ev kadını rolünü yerine getirmelerini zorunlu kılmakta ve evde üretimde çalışmayı tetiklemektedir (Çınar, 1994:372).

Evde çalışan kadınların, varsa çocuk(lar) bakımı ve evlerinin işlerini de yapabilmesi durumu söz konusudur. Kadınların kendi evlerinde çalışması aile-içi iş bölümünde değişiklik yapılmasını gerektirmez, ayrıca Türk toplumunda hala aşılamayan geleneksel kalıp yargılar dolayısıyla erkeğin ailesini geçindirmekle yükümlü olması durumunu da doğası gereği “görünmez” kılması ataerkilliğin sürdürülmesi sürecine dolaylı olarak hizmet etmektedir. Ataerkil zihniyete göre ev içi üretimle kadının çalıştığından dışarıdan görünmez kılınması erkeğin nüfuzunu olumsuz etkilemeyeip toplumsal statüsünü korumasına yardımcı olmaktadır.

Ataerkil toplumsal cinsiyet ilişkileri tarihsel/toplumsal süreçte değişime uğramaktadır. Kapitalizmde özel mülkiyet ilişkileri, özel alan ve kamusal alan ayrımının keskinleşmesiyle birlikte kadınlar özel alan olarak tanımlanan ev-içindeki yeniden-üretim etkinliklerinden sorumlu tutulmakta ve ev-dışındaki toplumsal yaşamdan kopmaktadırlar (Federici, 2004: 1-25). Evde üretimde çalışanlar genellikle kadınlardır. (Ev kadını sanılan, evlerinde

boş boş oturur gözüken, ara sıra yaptıkları işlerden küçük küçük paralar kazandıkları sanılan ev kadınları...).

Evde üretimde çalışanlar çok düşük ücretlerle, sigortasız çalışan, adeta görünmeyen işçilerdir. Bu kadınlar genellikle nereye çalıştıklarını bilmezler ve araçların veya taşeronların getirdikleri işleri yaparlar. Hemen hepsi sigortasızdır. İşçilerin haklarını düzenleyen yasalardan da işverenlerin uymak zorunda oldukları ahlaki kurallardan uzaktırlar (Disk, 2003: 17).

Esnek çalışma şekli ile girişimciliğin sadece kadınlarla sınırlı tutulması, kadınların kısmi süreli, geçici işlerde çalışması, işgücü piyasasındaki cinsiyet temelli ayrışmanın korunması anlamına gelmektedir (Toksöz, 2007: 50). Kadınların cinsiyet rollerine uygun düştüğü gerekçesiyle kadınlara atfedilen bu çalışma şekilleri erkeklerin çalıştığı işlere göre daha düşük ücretli işlerdir.

5. KAYITDIŞILIK VE SOSYAL GÜVENCE YOKSUNLUĞU

Genellikle kayıt dışı istihdamla beraber anılan sosyal korumasızlık, çalışma yaşamındaki önemli sorunlardan bir diğeridir. Mevzuata rağmen sigortasız çalışma olgusu, bir yandan çalışanları hastalık, işsizlik, yaşlılık ve iş kazaları gibi risklere karşı korunmasız bırakırken, diğer yandan da enformel sektörün genişlemesine sebep olmaktadır (Alp, 2007: 58). Sosyal Sigortalar Kanunu (SSK) açısından sigortalı olabilmek üç temel koşula bağlanmıştır:

1. Hizmet akdiyle (iş sözleşmesi ile) çalışma,
2. İşin işverene ait işyerinde yapılması,
3. SSK madde 3 kapsamında olmamadır. Son maddede söz edilen “ev hizmetleri” kavramı, hem İş Kanunu’nda hem de Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’nda (SSGSS) kapsam dışı bırakılmıştır (Akt. Çelikkalp vd. 2014: 234-235).

International Labour Organization’ya göre “Korunmasız İstihdam” kavramı, kendi hesabına çalışan ve bu yüzden sosyal güvenlik ve sosyal diyalog mekanizmalarından uzak şekilde çalışan, temel işçi haklarından yoksun çalışan kesimi belirtmektedir. Türkiye’de sosyal sigorta programları, düzenli ücretli çalışanları kapsarken, düzensiz, düşük gelirli çalışanları sistemden dışlamaktadır. Sosyal güvenlik reformu olarak yapılan düzenlemelerin atipik çalışan kadınlar üzerine etkisinin olumsuz olduğu görülmektedir. Kısmi süreli çalışanların primleri çalıştıkları süre ile orantılı olarak hesaplanırken, sosyal sigorta yardımlarından yararlanmak için gerekli prim ödeme gün sayılarını doldurmaları da mümkün görünmemektedir.

Her ne kadar kısmi süreli çalışanlara eksik kalan günlerini isteğe bağlı olarak ödeme ya da borçlanma olanağı getirilmiş ise de kazançları düşük kadınların söz konusu yüksek primleri ödemesi neredeyse imkansızdır. Yasa atipik çalışan kadınların pek çoğunu zorunlu sigorta kapsamı dışına itmektedir (Karadeniz, 2011: 119-120).

Toplumsal cinsiyet rollerini yerine getirmek zorunda kalan kadın; sınırlı işlerde çalışma zorunluluğu ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum işgücü piyasasında sınırlı iş kollarında çalışmak zorunda kalan kadınlar üzerinde işverenlere tekel güç de sağlamaktadır. Bu tekel gücü elde eden işveren; kadınlara yönelik ayrımcılık ve hak kayıplarının da artmasına neden olmaktadır (Gunderson, 1978: 219).

Modern toplumlarda ortaya çıkan yeni çalışma şekilleri, eğreti istihdamda daha çok istihdam ediliyor olması, mevcut yapısında da daha düşük ücret, daha düşük sosyal güvence ve belirsizlik gibi riskleri bünyesinde barındırması dolayısıyla kadının çalışma yaşamındaki statüsünün düşük olmasına sebebiyet vermektedir. Sigortasız çalışılıyor olması işsizlik ve yaşlılığa karşı güvencesizlik durumunu ortaya çıkarması açısından da sosyal devletin kayıtdışı istihdamla mücadele etmesi gerekliliğini ortaya çıkaran bir durumdur.

6. SONUÇ

Kadınlar tarihte üretim ve yeniden üretim süreçlerinin inşasında erkeklerden hiçbir zaman geri kalmamışlardır. Ancak biyolojik farklılıklara dayanarak meşrulaştırılan sosyal ve kültürel değerlerin oluşturduğu farklılıklara işaret eden toplumsal cinsiyet ücret eşitsizliği, kamusal/özel alan ve işlerin cinsiyetlendirilmesinin temel dayanağını oluşturmuştur.

Kadınların kırsal kesimde işgücüne katılım oranlarında gözlenen düşüşle ilgili açıklamalarda köyden kente göç en çok kullanılan nedenlerden olmuştur. Bu noktada önemli nokta kentli nüfustaki hızlı artışa rağmen kentli kadınların işgücüne katılımlarında neden yeterli oranda yükselme olmadığı, hatta neden düşme olduğudur. Bu düşüşe bakarak kentlerdeki işgücü piyasasının kadınlara istihdam yaratmadığı veya kadınların ev dışında çalışmayı arzu etmediği gibi kaba sonuçlara ulaşmak doğru mudur? (Önder, 2013: 46).

Kadın emeği üzerinde ataerki tarafından gerçekleştirilen ikincilleştirme, sömürü ve tahakkümü gizleyen, kadın emeğinin özel ve kamusal alandaki görünürlüğüne perdeleyen niteliğe sahiptir. Bu yüzden Sanayi Devrimi öncesinde kadınların özel alanda, Sanayi Devrimi

sonrasında ise hem özel alanda hem de kamusal alanda yaşadıkları problemlerin ve sömürünün temelinde ataerki bulunur. Kadınlara yüklenen yeniden üretim işleri ve kadın erkek arasında oluşturulan cinsiyete dayalı işbölümü üretim ilişkilerinin biçimsel değişimleriyle varlığını sürdürmüştür (Özer, 2017:1398).

Toplumda kadına biçilen roller ve bunun etrafında şekillenen aile ve sosyal ortam kadının işgücüne katılmasını etkilemektedir. Çocuk ve yaşlıların bakımını geleneksel olarak sadece kadının görevi olarak gören, erkekleri ise ailenin geçimini sağlamakla görevli sayan cinsiyete dayalı işbölümü kadının işgücüne katılımının önündeki en büyük engeldir. Kadınların artan işgücüne katılımı ile sosyal statülerinin yükselmesi arasında pozitif bir ilişki vardır.

Ev eksenli çalışma hane içinde yapıldığı ve kadınların gündelik yaşamlarının bir devamıymış gibi değerlendirildiği için gerek bu işi yapan kadınlar gerekse sosyal çevre tarafından bir iş olarak görülmemekte ve kadın emeğinin görünmezliği daha da pekişmektedir (Aktaş, 2013: 266). Kullanım değeri olsa da piyasada değişim değeri olmadığından değersizleştirilen süreçlerde aktif rol almaları diğer alanlarda geri planda kalmalarına sebebiyet vermektedir.

Sosyoekonomik ve kültürel yapının belirleyiciliğinde ailevi ve toplumsal değerlerin benimsetilmesi kadının kendini, rol ve sorumluluklarını algılama biçimini de etkilemektedir. Bu da kadınların iş ve aile arasında tercih yapmak zorunda kalması halinde, genellikle aile yönünde bir yaklaşım içerisine girmelerine neden olmaktadır. Ailevi roller ilk sırayı almakta, bu nedenle eğitim ve iş terk edilmektedir.

Kadınlar ev eksenli çalışmayla daha çok eve bağımlı hale gelmekte kamusal alandan uzaklaşmakta, toplumsal yüklenen sorumluluklar ile uyumlu iş ve statülerde yoğunlaşmak zorunda kalmaktadır. Kayıtdışılık da kadının çalışma hayatına katılmasını engellemektedir. Çalışma hayatında kadınlar erkeklere göre daha fazla kayıt dışı çalışmaktadırlar. Çünkü kadınlar çoğunlukla kayıt dışının fazla olduğu tekstil, konfeksiyon, gıda ve hizmet vb. emek yoğun sektörlerde istihdam alanı bulabilmektedir.

Aslında ülkemizde İşyerlerinde Psikolojik Tacizin Önlenmesi Genelgesi, Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmelik, Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2012-2015 vb. şeklinde yasalarda cinsiyete dayalı ayrımcılık söz konusu olmamasına rağmen kadınların hem çalışma yaşamına girmesi, hem de

girdikten sonra işte devamları konusunda mesleklerini sürdürebilme ve yükselme noktasında sorunlar yaşamaları söz konusu olmaktadır.

Kadın istihdamı verilerine bakıldığında ise (hızlı bir ilerleme kaydedilememesine rağmen umut vaat edici olarak); 2010 yılı ve sonraki süreçte kadın ve çalışan kadın konusunda uygulamaya konulan mevzuat değişiklikleri, plan, program, projeleriyle ve başlıca hukuki gelişmelerle gerek kadın-erkek eşitliği gerekse kadın istihdamı konularında dinamik bir süreçten geçilmiş, olumlu sonuçlar alınmaya başlanmış, kadının tarım dışı istihdam oranı artmıştır.

Burada da dikkat edilmesi gereken nokta, 'kadının korunması' amaçlı atıldığı zannedilen hamilelik ve doğum izinleri, emzirme süreleri vb. adımların uzun süreli olması durumundaki en büyük risk maliyetler açısından işverenlerin istihdamlarını erkek yoğunluklu gerçekleştirme tercihine dönüştürmesidir ki bu durum kadın istihdamını olumsuz etkileyebilir. Toplumsal hayatta kadın istihdamının artışı evlilik, aile, çocuk doğurma ve bakma, hane içi gelir dağılımı vb. alanlarda cinsiyet rollerinde değişim yaratmaktadır; ancak erkeklerle aynı koşullarda olmamaları ne yazık ki olumlu yönde değişimin etkisini azaltmakta ve kadın istihdam oranlarının düşük olmasına sebebiyet vermektedir.

Çalışma hayatında kadın denildiğinde "cam tavan sendromu, eşit işe eşit ücret verilmemesi sorunları, cinsel taciz, her iki cinsiyet için de geçerli olmakla birlikte mobbing vb. kavram tanımları üzerinden sorunlardan bahsedilmektedir. Kadınların çalışma hayatında istenilen düzeylerde istihdam edilememelerinde ekonomik ve kültürel nedenlerin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Ancak bu sorunlara yönelik iyileştirilmelerin gerçekleştirilebilmesi için öncelikle kadınların çalışma hayatında sayısal çoğunluğa ulaşması gerekmektedir ki bu da işe alım sürecinde yaşanan ayrımcılığın aşılmasıyla mümkün olabilecektir.

Yaşanılan sorunların çözümü için toplumsal cinsiyet kalıp yargılarından arındırılmış bir zihniyetle cinsiyet eşitsizliğinin aşılması gerek toplumsal anlamda yetiştirilme sürecinde gerekse de istihdam sürecinde önce insan ve hakları bağlamında değerlendirilerek her anlamda fırsat eşitliği sağlanmalıdır. Kadın istihdamında asıl önemli olan formel sektörde güvenceli sürdürülmesinin teminat altına alınmasıdır.

7. KAYNAKLAR

- Aktaş, G. (2013). Üretiyorum öyleyse varım: Buldan'da ev eksenli çalışan kadınların aile ve toplumsal yaşamda görünmeyen emeği. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*. Cilt: 5, No:1.

- Alp, A. (2007). *Yeni çalışma biçimleri ve değişen aile yapısı bağlamında çalışan kadınlar*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Tezsiz Yüksek Lisans Projesi.
- Birleşik Metal Disk Sendikası ve Ev Eksenli Çalışan Kadınlar Grubu (2003). *Ev eksenli çalışanlar ve örgütlenmeleri*. İstanbul: Birleşik Metal-İş Yayınları.
- Çelikkalp, Ü., Saraçoğlu, V. G. ve Yorulmaz, F.(2014). Ücretsiz aile işçisi olarak kadınlar, sağlık riskleri ve sorunları. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 13(3).
- Çınar, M. (1994). Unskilled urban migrant women and disguised employment: Home-working womenin İstanbul, Turkey, *Word Development*, Cilt:22, No:3, Great Britain: ElsevierScience.
- Demirel, A., Kayaalp Bilgin, Z. Ve Kocaman, M. (1999). *Çalışmaya hazır işgücü olarak kentli kadın ve değişimi*. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları. Ankara: Cem Web Ofset.
- Federici, S. (2004). *Caliban and the witch*. Autonomedia.
- Gunderson, M. (1978). The influence of status and sex composition of occupations on the male – female earnings gap. *Industrial and Labor Relations Review*, 31(2).
- Hattatoğlu, D. (2000). Ev eksenli çalışan kadınlar ve sosyal örgütlenme. *Birikim Dergisi*, Sayı:140.
- Karadeniz, O. (2011). Türkiye’de atipik çalışanlar kadınlar ve yaygın sosyal güvencesizlik. *Çalışma ve Toplum Dergisi*.
- Koray, M., Demirbilek, S., Demirbilek, T. (1999). *Gıda işkolunda çalışan kadınların koşulları ve geleceği*. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü.
- Korkmaz, A. ve Tüfekçi, N. (2007). Çalışma hayatında tarımda kadın ve sorunları: Ağlasun ilçesi örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:12, Sayı:1.
- Lipovetsky, G. (1999). *Üçüncü kadın: Kadında süreklilik ve yenilik*. Çev. Filiz N. Deniztekin. İstanbul: Varlık Yay.
- Önder, N. (2013). Türkiye’de kadın işgücünün görünümü. *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*, Cilt:1, sayı:1, ss.35-61.
- Özer, M. M. (2017). Ataerkil kapitalist çalışma yaşamından kadın tanıklıkları. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, sayı:3.
- Sağdıç, Ş. (2009). Çok başlı bir sorun: Kadın sorunu.
- Süral, N. (2014). Türkiye’de kadın istihdamı: fırsatlar, engeller ve hukuki çerçeve. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. Cilt:15, Özel Sayı.
- Tezcek, F. Ö. ve Polat, Ö. (2016). Ev-içindeki fabrikanın işçileri. *Fe Dergi: Feminist Eleştiri*, Cilt: 8, Sayı:1.
- Toksöz, G. (2012). *Neoliberal piyasa, özel ve kamusal patriarka çıkmazında kadın emeği, toplumsal cinsiyet ve kadın istihdamı. Türkiye’de refah devleti ve kadın*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Uçgunoğlu, M. (2012). *Kayıt dışı ekonomi çerçevesinde evde üretim üzerine bir*

değerlendirme. Yüksek Lisans Tezi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ulukan, C. N. ve D.Ö. Yılmaz (2016). Kamu sağlık sektöründe çalışan taşeron kadın işçiler: Samsun ve Ordu İli örneği. *Çalışma ve Toplum Dergisi*.

Urhan, B. (2016). Kadın emeği ve toplumsal cinsiyet. İçinde: *Feryal Saygılıgil, Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları*. Ankara: Dipnot Yayınları.